

מסביב יהום הסער אך ראשנו כבר הורדם: כיצד מתכוננת מערכת החינוך בישראל למבחנים הבינלאומיים

:: ניר מיכאלי

נותר להעסיק את עצמו בימי השימון של החופש הגדול.

הפער בין המהפכה המצופה ובין השקט התעשייתי מחייב הסבר.

לפי סוג אחד של הסברים, יש להוריד מסדר היום את הציפייה למהפיכה. מקורם של הסברים אלו במיני שמועות על עייפות שהצטברה בעפפי הקברניטים. המצדדים בהסברים אלו מפנים להופעתו של מנכ"ל המשרד ד"ר שמשון שושני בראשית הקיץ בכנס ון ליר לחינוך כשפניו ודבריו אומרים תוגה וייאוש. יודעי דבר טוענים, שהשר סער, בדרכו אל הצמרת, חפץ בקדנציה שקטה במהלכה לא ידבק בו רבב ולכן הוא מוותר מראש על כל מהלך העלול לעורר מחלוקת. יודעי חן פוליטיים מבהירים, כי גם השר וגם מנכ"לו מודעים לכך שימיהם במשרד ספורים, וכבר הם 'מחשבים את ימי ה'רי-שאפל' הקרב לאחור'.

אל מול הסברים 'מרדימים' אלה, אבקש להציע גירסא אחרת לפיה המהפכה המצופה לא זו בלבד שלא נדחתה, אלא שהיא מתרחשת במלוא עוזה לנגד עינינו ממש. בטיעוני אתבסס על שני מסמכים: אחד שכביכול התבטל ושני, שמוצנע במעבה יער סעיפי ספר התקציב.

1. טיוטת חוק ההסדרים: באחת מגרסאותיו הראשונות של החוק נכללו מספר סעיפים שהורחקו ממגרש ההסדרים במהלך הדיונים מתוקף הנחיית היועץ המשפטי שהכפיף אותם להסכמת שר החינוך. הבה נציץ על אותם סעיפים מודרים:

עניינו של הסעיף הראשון 'הרחבת אפשרויות הבחירה' ובכלל זאת המלצות להגברת התחרות

תקציב המדינה לשנים 2009-2010 אושר בעיצומם של ימי הקיץ המהבילים. מהלך החקיקה כלל דיונים עקרוניים על שלל הסדרים, רפורמות וצעדי התייעלות שלמרות תגובות ומחאות קולניות, רובם המוחלט מצאו בסופו של דבר את דרכם אל ספר החוקים.

בסבך הדיונים הנוקבים, נושא אחד נשתכח מלב ונדחק אלי פינה - נושא החינוך. בעוד חרבות אבירי ומומחי התקציב מתנוססים, מצטלצלים וחורצים עתידות, השיח החינוכי נפנה לעסוק ברשימה תקופתית של מורה מה'שטח' שהסיט עבורנו את מסך הבערות ואיפשר לנו לצפות בתמונת העוועים המתרחשת מדי יום בבתי הספר שלנו.

מספר גורמים התלכדו לתקווה אצל אחדים, ולחרדה אצל אחרים, שהנה מתרגשת והולכת מהפכה בחינוך: העמדת נושא החינוך במרכז הקמפיין של ראש הממשלה ותרומה לתוכנית עבודה מפורטת; העמדתה של אישיות פוליטית מובילת פריימריז ותאבת הגשמה אישית בראש הפירמידה; מינויו של מנהל כללי שבע ניסיון ותוכניות פעולה ונקי משיקולי קריירה עתידיים.

ניתן היה לצפות, שדיוני התקציב יהוו ביטוי מזוקק של התוכניות החינוכיות החדשות שיאגרו בתוכם מענים לתהיות אודות עתידו של האופק החדש, דרכם של הזרמים העצמאים, ה'פטורים', ה'מוכרים' וה'פרטיים', גורלם של מוסדות הכשרת המורים ועוד.

אך כאמור, הקרקעות, הירקות והפירות תפסו את מירב תשומת הלב והכותרות, והחינוך

יודעי דבר טוענים, שהשר סער, בדרכו אל הצמרת, חפץ בקדנציה שקטה במהלכה לא ידבק בו רבב ולכן הוא מוותר מראש על כל מהלך העלול לעורר מחלוקת.

[טיוטת חוק ההסדרים כלה] המלצות להגברת התחרות בין בתי הספר בדרך של הגדלת התקצוב הציבורי של מוסדות 'מוכרים שאינם רשמיים' והענקת אפשרות להורים "לבצע השוואה בין בתי הספר ולשלוח את ילדם למוסד המצליח ביותר"...

ובמקביל יצומצמו מקצועות הבחירה בחטיבה העליונה ב-25%.

שני המסמכים משלימים האחד את רעהו כאשר דגשי המשרד בספר התקציב מסמנים את היעדים וסעיפי טיוטת חוק ההסדרים סוללים את דרכי מימושו. מבט אל שניהם משרטט בפנינו תמונה ברורה למדי של המדיניות העדכנית של המשרד שעיקרה רתימת עגלת החינוך, ההוראה והלמידה לרתמות סוסי המבחנים הבינלאומיים תוך הנכחתם של חוקי משחק שוקיים במערכת. מושגי המדידה, המכוונות התוצאתית, האחריותיות (accountability), היעילות ואחרים שבשני העשורים האחרונים כבר היכו שורשים והפגינו נוכחות גדלה והולכת במערכת החינוך, הופכים עתה לעמוד האש הפדגוגי שלה. הסעיפים הארגוניים, שעברו מדפי חוק ההסדרים אל שולחנות קברניטי משרד החינוך, מהווים מעטפת משלימה לקו הפדגוגי ההישגי. הגברת התחרות, הבחירה, השקיפות והאוטונומיה נועדו לשחרר את בתי הספר באחו התחרות החופשית כשהם נקיים מאילוץ הסכמים קיבוציים וכבלי שיקולים ממלכתיים ולאפשר להם להסתער בנחישות אל עבר אותם יעדים מוגדרים.

הדיברות הפדגוגיות והארגוניות נחקקו בשני הלווחות, הורדו ממעלה ההר והופצו במעבה מחלפות מערכת החינוך. מנהלות כמורות מאמצות במהירות את חוקי המשחק המתחדדים והכל נערכים להפעלה מחדשת של מערכת ההפעלה של החינוך.

בעוד תופי הסטנדרטים הולמים בעוז, נשמעים עדיין ברקע מיני הדהודים של מהלכים היסטוריים שאך לפני חודשים ספורים היו לפותים בחוט השדרה של המערכת. "האופק הפדגוגי" מבית היוצר של המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך, שהציב את יעד הטמעתה של למידה מטפחת חשיבה והבנה כאלטרנטיבה ללמידה המשננת חסרת התוחלת, הוא דוגמא אחת למהלך אנכרוניסטי כזה. דוגמא אחרת מצויה בחזון טיפוחה של מנהיגות פדגוגית שסותרת בידי מכוון 'אבני ראשה' שביקש לחולל תמורה יסודית בתפישת התפקיד ובתיפקוד של מנהלי בתי ספר בישראל לקראת הפיכתם למקדמי משמעות וערך בתהליכי ההוראה והלמידה. שני המהלכים המדגמיים הללו, שנשענים כל אחד בנפרד על מצע דומה שעיקרו כמיהה לטיפוח למידה משמעותית, טרם הבשילו וחילחולם לשדרות המערכת עדיין מוגבל. אך בעוד אלו

בין בתי הספר בדרך של הגדלת התקצוב הציבורי של מוסדות 'מוכרים שאינם רשמיים' (מ-75% כיום ל-95%); הענקת אפשרות להורים "לכצע השוואה בין בתי הספר ולשלוח את ילדם למוסד המצליח ביותר", כל זאת על בסיס ההנחה הבלתי מובלעת כי "התחרות תקדם את היעילות, תשפר את איכות מוסדות החינוך".

סעיף אחר עסק בהרחבת סמכויות המנהל בבתי הספר בדרך של מתן אוטונומיה בניהול התקציבי ובמתן מנדט להענקת "מענקי הצטיינות למורים מצטיינים".

אל שני אלו הצטרף עמית נוסף שהתהדר בכותרת המחמיאה של "שקיפות תקציב משרד החינוך ומאפייני בתי הספר" ולפיו משרד החינוך יפרסם את ממוצע ציוני המיצ"ב של בתי הספר ואת ציוני המבחנים ההשוואתיים.

כאמור, סעיפים אלה הוצאו מחוק ההסדרים וכך נבלם הדיון בהם עוד בטרם התעורר. חשוב להדגיש, שאין משמעות הדבר ביטול הרעיונות וככל הנראה צפוי בעניין מהלך דומה לזה של הרפורמה במינהל מקרקעי ישראל, קרי, העברתם בהליך חקיקה מזוהר.

2. ספר התקציב - המסמך שהתקבל במחצית חודש יולי כולל פירוט של דגשי הפעילות המתוכננת של המשרדים השונים. בעמודים 128-129 מובאים דגשי משרד החינוך לשנת הכספים 2009-2010 הכוללים סקירה מבוקית של מטרות כלליות ושל יעדים לטווח הבינוני (עד שנת 2012) והקצר (עד שנת 2010). יעדים אלו חושפים טפח מאותה מדיניות חינוכית מתמשת.

בשפה עסקית מחודדת ויעילה מתוארים שלל יעדים מדידים. בטווח הבינוני: העלאתה של ישראל בטבלת ההישגים הבינלאומיים לאחד מעשר המקומות הראשונים תוך שש שנים, ולממוצע העולמי בתוך ארבע שנים; במבחן PISA, הבוחן הישגים במתמטיקה, מדעים ושפה, ושייערך בשנת 2012 תתקדם ישראל בעשרה מקומות; שיעורי הזכאות לכגרות בתום כיתה י"ב יעפילו ביותר מ-10% לרמה של 55% תוך ארבע שנות לימוד; בפרק זמן זה יגדל ב-10% גם מספר הזכאים לכגרות הכוללת 5 יחידות לימוד במקצועות הליבה של המדעים המדויקים ושל מדעי הרוח. בטווח הקצר: התקדמות בעשרה מקומות בדירוג הבינלאומי באוריינות השפה העברית והערכית (בהתאמה לשפת האם) במבחן PIRLS ובמתמטיקה במבחן TIMSS, שניהם ייערכו ב-2011. מערך בחינות המיצ"ב יורחב לכיתות ולמקצועות נוספים על מנת לברוק את "היכולת המוכחת של התלמידים"

מושגי המדידה, המכוונות התוצאתית, האחריותיות (accountability), היעילות ואחרים שבשני העשורים האחרונים כבר היכו שורשים והפגינו נוכחות גדלה והולכת במערכת החינוך הופכים עתה לעמוד האש הפדגוגי שלה.

הגברת התחרות, הבחירה, השקיפות והאוטונומיה נועדו לשחרר את בתי הספר באחו התחרות החופשית כשהם נקיים מאילוץ הסכמים קיבוציים וכבלי שיקולים ממלכתיים ולאפשר להם להסתער בנחישות אל עבר אותם יעדים מוגדרים.

מדיניות חדשה במערכת. אך אני טוען, שאת שתיקתם יש לייחס למילכוד שבו נתונים שני ארגוני המורים: הסתדרות המורים חבוקה עם משרד החינוך דרך קשר ה"אופק החדש" הבלתי ניתן להתרה. ההסתדרות והנהגתה הטילו את כל כובד משקלם על ההגעה להסכם זה, ועמדו מול שלל התנגדויות מבית ומחוץ. בחילופי הממשלה היו נתונים בחרדה שמא השלטון החדש יבחר שלא להמשיך את תנופת יישומה של הרפורמה. לאחר שהנהגה החדשה הצהירה על מחויבותה להמשך יישום הרפורמה, נשמעה מבעד חלונו של יו"ר הסתדרות המורים, מר יוסי וסרמן אנחת רווחה גדולה. חדי האוזן שבינינו הצליחו לשמוע מבעד לאנחה זו גם את צלילי חריקת הידוק הקשר בין הגופים. כך, במחיר המשך יישומה של הרפורמה, קנתה הנהגת המשרד שקט מצד הסתדרות המורים.

ארגון המורים, שאי אפשר לחשוך בו ביחסי קירבה למשרד החינוך, דווקא מחפש נתיבות לקשר כזה. מחד גיסא, מחסני החירום של ארגון המורים עוד טרם הספיקו להתמלא לאחר שרוקנו לחלוטין בשביתה הארוכה ובמאבק הארוך והמתקשר נגד שרת החינוך הקודמת, הפרופ' יולי תמיר, ומאידך גיסא, רץ ארז מעוניין להגיע במהרה להסכם שכר שיעניק למורים העל יסודיים תנאים טובים יותר מאלו להם זכו מורי היסודיים – ולו כזית. העובדה שבתוך ארגון המורים מתגבשת "רוח חדשה" – אופוזיציה צעירה ולוחמנית המבקשת להדיח את הנהגה הנוכחית בבחירות הפנימיות שאמורות להתרחש בעוד כחצי שנה, מוסיפה גם היא לחרדה של הנהגת הארגון שמתעלת את האנרגיות שלה להידוק השורות. ארגון המורים שואף להתחבב אפוא במהרה על המנהיגות הנבחרת והממונה של המשרד בדרך להגעה להסכם שכר חדש.

כאמור, שני ארגוני המורים נתונים במילכוד שמונע מהם לשחזר את ימי התלכדותם למאבק כבעידן דברת. בהיעדרו של כוח חינוכי ו/או פוליטי שיעמוד על משמר החינוך הממלכתי, על הסדריו הארגוניים ומהותו הפדגוגית, סביר שמהלכי היישום של המדיניות החדשה יתקדמו בלא הפרעה. אולי, יגידו הציניקנים שבינינו, אולי דווקא היווצרותה של מציאות פונקציונלית, הישגית, תחרותית ומפוערת במערכת החינוך, תהווה חממה להצמחתה של מנהיגות חדשה. מנהיגות חדשה שכנגד תהליכי רידודה של העשייה החינוכית, תבקש להבנותה מחדש מתוך מחויבות לערכים של למידה משמעותית ושל צדק חברתי.

מתקדמים צעד אחר צעד במעלה הדרך, מיוזעים וחרוקי שיניים, חולפת על פניהם בדהרה רחפת המדיניות החדשה כשהיא ממוזגת וממותגת ומטילה עליהם צל כבד של חוסר רלבנטיות. באופן רשמי, מהלכים אלה ואחרים הדומים להם עדיין מעטרים את הניירות ואת ספרי התקציב, אך כל ממלא תפקיד זוטר כבכיר במערכת יודע להבחין בכירור בין התדר המרכזי לרעשי הרקע.

האם חייבת להיות סתירה בין אותם יעדים הישגיים והנכחתם של הסדרי תחרות שוקיים במערכת ובין למידה משמעותית? לכאורה לא. שלל מומחי חינוך והערכה יטענו בתוקף, שעקרונות, ניתן לעצב את המבחנים בצורה כזו שתצמיח למידה מכוונת חשיבה, וכן שהגברת התחרות דווקא תעודד את בתי הספר המתחרים להציע ללקוחותיהם מוצרי חדשנות פדגוגית. אך בשקט בשקט יודו לבסוף גם אותם מומחי הערכה שלמרות שעקרונות ניתן לפתח מערכי הערכה, מחוללי ערך, הרי שבאופן מעשי, אלילי ה'תוקף' וה'מהימנות' מערימים מכשולים רבים בדרך להבניית מערכים כאלה ברמה הלאומית והגלובלית. גם מומחי החינוך יצרפו את קולם להודאה זו ויעידו, כי הנכחתם של יעדים הישגיים והבנייתם של הסדרים מערכתיים שוקיים עשויה אמנם להצמיח שלל פואמות פדגוגיות, אך רק בקרב ילדי האוכלוסיות החזקות. בהקשר זה, את בתי הספר הייחודיים בכלל ואת בית הספר הפרטי החדש "חברותא", יש לראות כסנוניות מברשות של מגמה זו.

ובכן, לא עייפות ולא ייאוש השתלטו על מערכת החינוך אלא כוונה תחילה, תבונת מעשה וניסיון, שמצליחים לעקוף כל פוטנציאל של התנגדות, ויכוח או מחאה ולקדם בייעילות מדיניות חדשה.

'חדשה' אמרנו? לא ממש. קווי המיתאר שלה נוכחים זה לא מכבר בשיח הציבורי. מר שושני בעצמו כבר הספיק לקדם כמה תירגומים מעשיים שלהם בקדנציות קודמות שלו כמנכ"ל המשרד ובתפקידים בכירים אחרים שמילא במערכת. גירסאות שונות של חזון חינוכי זה כבר שימשו מצע לויכוחים ולמאבקים (למשל סביב עבודתה של וועדת דברת לפני כארבע שנים). לכאורה ניתן היה להניח שארגוני המורים, שבעבר התנגדו בחירוף נפש למהלכים דומים, ירימו גם הפעם את נס המרד. העובדה שהם שומרים על דממה תורמת רבות לאותו שקט תעשייתי שמאפיין את השיח החינוכי. יש שיגידו, ששתיקתם מהווה עדות לכך שבניגוד לטענותיי הקודמות, בפועל לא מתממשת כל

לא עייפות ולא ייאוש השתלטו על מערכת החינוך אלא כוונה תחילה, תבונת מעשה וניסיון, שמצליחים לעקוף כל פוטנציאל של התנגדות, ויכוח או מחאה ולקדם בייעילות מדיניות חדשה.

שני ארגוני המורים נתונים במילכוד שמונע מהם לשחזר את ימי התלכדותם למאבק כבעידן דברת.

ד"ר ניר מיכאלי הוא ראש החוג לחינוך במכללת סמינר הקיבוצים וחוקר את הפרטת החינוך במסגרת מחקר תחומי האחריות של המדינה וגבולות ההפרטה שנוער במרכז לצדק חברתי ע"ש חזן במכון ון ליר.

nir_mic@smkb.ac.il